

**ЛЕКСЕМИ ОТ РАЗЛИЧНИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИ
ГРУПИ В ТЕКСТОВЕ ОТ ПЕРИОДИЧНИЯ ПЕЧАТ (2007-2011 г.)**

доц. д-р Веселина Ватева
Бургаски свободен университет

**LEXEMES OF DIFFERENT LEXICO-SEMANTIC GROUPS
IN TEXTS FROM THE PERIODICAL PRESS (2007 - 2011)**

Assoc. Prof. Veselina Vateva, Ph.D
Burgas Free University

***Abstract:** The paper analyzes different lexemes of the lexico-semantic groups of antonyms, synonyms and paronyms in texts from the periodical press. No use of homonyms was identified. The lexemes are analyzed on the basis of their structure and semantics.*

***Key words:** lexico-semantic groups, antonyms, synonyms, paronyms.*

Изследването е по проект „Етнопсихолингвистични и социолингвистични аспекти на медийния език на пресата в България след присъединяването ѝ към ЕС”.

В речниковата система на езика думите са свързани помежду си с вътрешни връзки, въз основа на които те се обединяват по форма или по значение в лексико-семантични групи. Връзките по семантика са свързани с отношенията на близост или противопоставяне в значението. Така се оформят групите на синонимите и антонимите. Връзките по форма се основават на тъждество или подобие в звуковия състав на думите. Това са групите на омонимите и паронимите.

В изследваните от нас текстове се открива най-голямо разнообразие от антоними, по-малко от синоними и пароними и не се установи употреба на омоними.

В езиков план същността на антонимията се свежда до лингвистична опозиция между две лексеми с противоположно значение, т.е. противопоставянето между тях е в плана на съдържание [5]. Антонимите съдържат противоположни семи и заемат крайните точки на един семантичен ред. Но те не само се отблъскват, а и взаимно се предполагат, защото са носители и на общи семи, изразители са на понятия с еднаква същност. Т. Бояджиев отбелязва, че „антоними има само тогава, когато се свързват две и повече семантично съотносими думи, противоположни по значение” [1]. В. Вџтов също обръща внимание върху противоположността, но и върху общността в значението на антонимите. Той ги определя като „двойки

лексеми, назоваващи противоположни понятия, които са съотнесени едно към друго, защото едното не може да се мисли без наличието на другото” [2].

В лингвистичната литература класификацията на антонимите се прави според няколко критерия. В зависимост от тяхната структура те се делят на разнокоренни и еднокоренни [1,2] или семантични и афиксални [5]. Разнокоренните (семантичните) антоними са лексеми, образувани от различни корени, при които противопоставянето се отнася до семантиката им и няма никакъв морфологичен показател в плана на изразяване. При еднокоренните (афиксалните) антоними съществува противопоставяне не само в плана на съдържание, но и в плана на изразяване чрез префикс с противоположно значение само при единия член на двойката или чрез два противоположни префикса при двете лексеми. Във връзка с това М. Коспартова разделя афиксалните антоними на моноафиксални и биафиксални [5].

От гледна точка на семантиката им антонимите се делят на речникови и стилистични [2,5]. Речниковите антоними съществуват неразривно свързани в системата на езика, те са думи от стилистично неутралната лексика и се противопоставят в основните си значения. Стилистичните антоними са стилистични синоними на речниковите антоними в едно семантично поле, но при тях логическото съдържание е примесено с емоционално-експресивна оцветеност. Във връзка с възникването на антонимните отношения само в определен контекст се разграничават и контекстови антоними [1,2].

Като се има предвид изразявания тип логическа противоположност, антонимите се делят на контрарни, комплементарни и векторни [1,2]. Контрарните антоними изразяват качествени противопоставяния и допускат степени в промяната на признака, между тях може да се появи средно положение. Комплементарните антоними не допускат средно положение, отричането на единия дава другия. Векторните антоними изразяват противоположно насочени действия, движения, признаци с обратна насоченост.

Според структурата на антонимите в публицистичните текстове от периодичния печат по-често се срещат разнокоренните антоними (*Проста сметка показва, че парите от бюрократите не само няма да бъдат намалени, но и ще бъдат увеличени. Никой от тях няма да бъде съкратен, а точно обратното – ще бъдат назначени нови хора (168 ч., 11.02.07); Политиците трябва да си подадат ръка, а не единият да гради, другият – да руши, а третият отстрани да гледа сеир (24 ч., 3.02.07); А както казва един велик мислител, затова, за което не може да се говори, трябва да се мълчи (Труд, 16.02.07); Оттук нататък идват не по-малко важните подробности – кой какво спечели и какво загуби в тези избори (Труд, 30.10.07); Вместо да отблъсква с публичността си, политиката в България силно привлича хората с тъмно минало (Капитал, 20.09.08); Десни партии с леви тухли (Стандарт, 10.06.09); Умът и доброто обаче при всякакви условия са продуктивни, както глупостта и злото са деструктивни (Дневник, 25.03.09); Може ли да има диалог между бога-*

тите и красивите и бедните и грозните? Между здравите и болните? Между неграмотните и образованите? Едва ли. (Новинар, 17.12.10).

При разнокоренните антоними противопоставянето е заложено в семантиката на корена. Двете думи съдържат семи с противоположно значение, които взаимно се отблъскват. В едно изречение са обединени две противопоставящи се думи, това води до засилване на акцента върху противоречията в смисъла, идеите, проблемите, които внушава авторът. Като се поставят в съседство двете противоположности, те се сравняват и по-ярко изпъква контрастът между тях.

Много по-рядко се срещат еднокоренните антоними, а от тях само моноафиксалните, при които противопоставянето се осъществява чрез една представка с противоположно значение („VIP Брадър” е *групова терапия* за „*обикновени хора*”, която трябва да ги убеди, че *необикновени* не съществуват (24 ч., 28.02.07); *Нещастни* сме само когато ни вземат *ракията*, иначе през останалото време сме си *щастливи* (Стандарт, 28.02.07); Тази *подмяна* позволяваше на *аморалния* да дава *морални* оценки (Дневник, 29.03.10); Най-кратката дефиниция на *заобикаляне* на закона изглежда така: със *законни* средства се постигат *незаконни* цели (Капитал, 15.05.10); Например *внушаването* на *неверни* неща чрез *верни* твърдения (Дума, 16.01.10).

От видовете антоними според семантиката им открихме най-вече контрарни и комплементарни. При контрарните антоними съществува градация на признаците и е възможен междинен елемент. Мисълта за този среден компонент намалява силата на противопоставянето (*Според една известна сентенция* *домът* е един *малък* град, а *градът* – един *голям* дом (24 ч., 4.01.07); *На 18-ия си рожден ден* говореше предимно за *миналото*. Това би имало смисъл само ако е от полза за *бъдещето* (Труд, 9.12.07); Той може да е *беден* и пак да *гласува* за *дясна* партия и *богат* – за *лява* (Дума, 6.07.07); Само там можеш да *разбереш*, че по целия свят *футболът* носи *радост*, а у нас носи *горчива тъга* (24 ч., 8.11.08); Едно от *добрите неща* на *глобалните пазари* е, че когато някои *активи поевтиняват*, други *поскъпват* (Капитал, 26.09.09); *Горчив* паралел на *сладки неща* (Капитал, 15.05.10); *Студен басейн* като *горещ картоф* (Труд, 3.06.11).

При комплементарните антоними двете лексеми от двойката взаимно се изключват и междинно положение не е възможно. Тук противопоставянето е в много по-крайна степен, то е по-изострено, позициите са непримирими (*Ама защо министърът* на *икономиката* *говори*, а *финансовият министър* *си мълчи* (168 ч., 2.11.07); *Все личности...*, които имат *морала* и *мъжеството* да *изберат* не *гражданската война*, а *гражданския мир* (24 ч., 3.02.07); Да, *Доган* сигурно ще се *замисли* как да *превърне* тази *загуба* в *победа* (Сега, 15.02.07); *Лъжата* в *България* е *изписана* като *истина* (Монитор, 10.10.09); *Премиерът* да *преосмисли* *ползите* и *вредите* от *решението* си (Капитал, 30.04.11.).

В ексцерпирания материал от пресата са открити най-вече речникови антоними, представени във всички примери дотук. При тях противопоставянето е в основните им речникови значения. Само в един случай е установена употреба на стилистични антоними, чиято семантика е оцветена с допълнителни експресивни нюанси с положителна и отрицателна оценъчност (*Добро, лошо, отвратително, възхитително – миналото е някъде тук (Стандарт, 31.12.09)*). Стилистичните антоними *отвратително – възхитително*, където отрицателният и положителният признак са в много по-висока степен, са в съчетание със съответните речникови антоними *добро – лошо*, които в сравнение с тях са неутрални.

Чрез антонимите в текстовете от пресата се изгражда един от метафоричните тропи – оксиморонът. При него в едно словосъчетание се обединяват две взаимно изключващи се понятия, чрез което се постига особено силна експресивност, акцентирание върху общността на двата противоположни смисъла, върху единството на отблъскващите се понятия (*Добрата стара лоша новина (Сега, 4.05.07); Новите стари проблеми на летния туризъм (Дневник, 12.03.07); Бъдещ бивш министър поема Банката за развитие (Сега, 18.04.08); Колко бял ще е черният списък (Капитал, 24.05.08); Печалба по време на загуба (Капитал, 26.01.08); Далечното близко минало (Дневник, 11.09.08); Яне губи дори когато печели (Труд, 26.09.09); Христо Бойчев е малкият голям човек на драматургията ни (Сега, 1.08.09); Най-добър сред лошите (Капитал, 3.12.11)*).

В ексцерпирания текстове бяха открити и редица примери с употреба на синоними. Известни са различните схващания, свързани с определяне същността на лексикалните синоними. За едни езиковеди това са думи с близко, но не тъждествено значение, според други те са еднакви или близки по значение, според трети едно или няколко от лексикалните им значения съвпадат, според четвърти в основата на синонимите лежи едно понятие. Някои търсят критерий за синонимията в еднаквата им съчетаемост или взаимозаменяемост.

Ем. Пернишка определя синонимите като „думи от една част на речта, с които се назовава понятието, означено с доминантата, но при които лингвистично основание за обединение са съвпадащите им речникови значения независимо от тяхното място в семантичната структура думата – основни, преки вторични или преносими” [7]. Във връзка с отсенките в значението на синонимите Р. Мутафчиев ги разделя на смислови и стилистични. При смисловите разликата между тях е само семантична и думите принадлежат към неутралния пласт на езика, а при стилистичните – единият е неутрален, а другият – емоционално оцветен [6]. Ем. Пернишка акцентира върху признаците, по които синонимите се различават: звуковият и словообразователният им строеж, семантичните отсенки, експресивността и емоционалността, функционирането в различни стилове, отликите в съчетаемостта или честотата на употреба [7]. Ст. Георгиев разглежда явлението на семантично ниво и установява, че общото значение се

разчленява „на основата на противопоставянето по диференциални признаци”. Според него всеки синоним е маркиран с „някакви смислорозличителни признаци, които са добавъчни към основното общо значение или наблягат на отделни страни като начин на извършване, средства, интензивност, градация, активност или пасивност, стилистична разцветка и специализиране, логически или емоционален и експресивен заряд” [4].

Проблемът за взаимозаменяемостта на синонимите е свързан с въпроса за различието в изразяваните от тях семантични признаци. Синонимите могат да се заместват един с друг само в определен контекст, в който различаващите ги диференциални признаци са несъществени. В. Гак обръща внимание на това, че при лексико-семантичната синонимия на семантична ниво се наблюдава „съхранение на всички семантични компоненти, към които се добавя „допълнителен”, който е нерелевантен в дадена ситуация” [3]. Точно тогава синонимите могат да реализират свойството си взаимозаменяемост въз основа на общото си значение. Следователно изследването на смисловите или стилистичните отсенки в общото значение на лексикалните синоними би допринесло за правилната им употреба в речта, би обогатило възможностите за смислово нюансиране на изказването.

В анализиранияте текстове се откриват както смислови, така и стилистични синоними. Смисловите са истински смислови синоними, различават се по нюанси в основното си значение. Така чрез тях се наслаждат различни признаци на обозначените обекти, техните характеристики се обогатяват, разглеждат се от различни страни (*После на „Позитано” Добрев и Първанов бяха обявени за „предатели”, „продажници”, „пораженци”, „съглашатели”, „изменници” и „капитуланти” (24 ч., 3.02.07); Зрителите очакваха да видят един нов, преобразен и различен Слави (Стандарт, 11.07.07); Не знам как е по другите земи, но у нас на втората година някаква дамла удря управляващите. И се завихрят едни катаклизми, трусове и апокалипсиси (Новинар, 11.06.07); Вече спокойно можем да декодираме съкращението ЦИК като Централен Избирателен Казан. Кофа. Корито (Монитор, 17.04.07).* Във всички примери синонимите са употребени непосредствено един след друг и по този начин се изгражда стилистичната фигура амплификация, засилва се емоционалната натовареност на текста.

При стилистичните синоними различията са в експресивната и функционално-стилистичната им оцветеност (*Циганите ще изчезнат, ще ги натикат в резервати като индианците. Такава прогноза за ромите направя вчера лидерът на „Евророма” Цв. Кънчев. Мотивът му беше, че в нито един квартал хората не искали да се строят жилища за мургавите (Труд, 21.03.07)*(*роми* – неутрална дума, *цигани, мургави* – разговорни думи с отрицателна експресивност); *В България всичко се върти около рушвета...Влизането в Евросъюза изобщо не наруши ориенталската традиция. Подкупът продължава да тежи и важи много повече от всеки*

закон (*Стандарт*, 22.03.07)(*подкуп* – неутрална дума, *рушвет* – разговорна дума, което засилва експресивността ѝ); *Нито един роден продукт не успя да стане запазена българска марка – нито **ракията**, нито бялото сирене...За акциза върху **скоросмъртницата** да не говорим. На всички отгоре всички нови страни членки на общността се пребориха за правото да варят по 50 л **домашнярка** на семейство, само ние останахме на 30* (*Стандарт*, 16.10-07)(*ракия* – неутрална дума, *скоросмъртница*, *домашнярка* – разговорни думи с ироничен оттенък).

Особено заинтригуващ е един от примерите, където се откриват съчетани истински и идеографически смислови синоними и контекстови синоними (*Няма по-велико забавление за журналистите от политическите скандали, интриги, драми, дуели, разпри, заговори, слухове, кадрили, менуети и шумолкания зад фикусите* (*Новинар*, 11.06.07)(*скандали, интриги, драми, разпри, заговори, слухове* – истински смислови синоними; *дуел* – идеографически синоним чрез преносното си значение; *кадрил, менует, шумолкане* – контекстови синоними в този текст, като последният е и оказионализъм).

В текстовете от пресата установихме и употреба на пароними с експресивна цел. Според Т. Бояджиев паронимите са „думи, близки по звуков състав, но с различно лексикално значение [1]. В. Вџтов ги определя като лексеми от един и същи лексико-граматически клас с различно лексикално значение, но със сходна или близка звукова форма и структура [2]. Р. Русинов приема, че паронимите са „думи от една лексико-граматична категория, които си приличат по външна форма (независимо от това, дали между тях съществува етимологическо сходство), но са носители на повече или по-малко различно лексикално значение” [8].

За класификацията на паронимите се избират различни признаци – семантични, формални. Т. Бояджиев определя следните видове пароними: според степента на паронимност и от семантично гледище те се делят на пълни, непълни и частични; според формата – фонетични и морфологични; според произхода и словообразователния си строеж – с различен и с общ етимологичен произход [1]. В. Вџтов също класифицира паронимите на пароними с общ и с различен етимологичен произход [2].

В публицистичните текстове от пресата паронимите се смесват съзнателно за постигане на по-голяма образност и за изразяване на емоционална оценка. Срещат се както пароними с общ, така и с различен етимологичен произход. Паронимите с общ етимологичен произход имат общ корен или основа и се различават по представки или наставки, което води до разграничаване в смисъла (*Но Станишев и БСП какво ги бърка – нали ще могат да отчетат на следващия конгрес, че са изпълнявали **лява** политика. Че била и **левашка** – много важно! (168 ч., 22.06.07)(*левашка* – наставката [-шк] променя значението на думата и тя съдържа семите ‘некомпетентен’, ‘неспособен’); *Държавата **ще** **отдъхне** с облекчение, а баскетболът **ще** **издъхне** без облекчение* (*Новинар*, 13.02.07)(при общ*

корен [-дъх-] първият пароним има представка [от-] и съдържа семата ‘почивка’, а вторият – представка [из-] и семата ‘смърт’); *Активността на България се изразява в ниските цени и пълновластността на западния, или по-точно на западналия турист (качествените европейци отдавна извадиха България от плановете си за отпуските)* (*Телеграф*, 17.04.09) (в първия пароним коренът е [запад-] и наставката е [-н], а при втория коренът е [-пад-], представка [за-] и наставки [-на-] и [-л], но по фонетична форма двата паронима си приличат; различават се по смисъл – ‘свързан с посоката запад’ и ‘изостанал’, ‘беден’).

При паронимите с различен етимологичен произход звуковото сближаване е напълно случайно и ако не двата, то единият от тях е чужда дума (*Но това е и единственият дефект и ефект на завръщането* (*Стандарт*, 11.07.07); *Все пак трябва да се направи нещо с най-голямата ни концертна зала в столицата – зала „България”, и поне когато има подобен фестивал на „изкуството на барока, той да не се провежда в подобна барака „България”* (*Дума*, 24.11.09); *Мен ако питате, касиране няма да има, просто изборният процес изначало си беше касиран* (168 ч., 4.11.11).

Чрез съзнателното съчетаване на паронимите в един израз се изгражда стилистичната фигура паронимазия. При нея се акцентира върху разликата в смисъла на паронимите и се засилва емоционално-експресивния характер на текста.

В публицистичните текстове от пресата за изразяване на емоционалната авторова оценка, за нюансиране на смисъла, за подчертаване на противопоставянията и различията се употребяват лексеми от различни лексико-семантични групи. Най-широко са застъпени антонимите – предимно разнокоренни по структура, контрарни и комплементарни по семантика. Откриват се смислови и стилистични синоними и по-рядко пароними с общ или с различен етимологичен произход. Не бяха ексцерпирани примери с омоними.

Литература

1. Бояджиев Т. Българска лексикология. С., 2002.
2. Вътов В. Лексикология на българския език. В.Т., 1998.
3. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структурой высказывания. В: Семантическая структура слова. М., 1971.
4. Георгиев Ст. Българска семасиология. В.Т., 1993.
5. Коспартова М. По въпроса за антонимията. В: Известия на ИБЕ, кн.ХІХ, 1970.
6. Мутафчиев Р. Синонимите в българския език. В: Известия на ИБЕ, кн.6, 1959.
7. Пернишка Ем. Проблеми на синонимията като езиково явление. В: Помагало по българска лексикология. С., 1979.
8. Рушинов Р. Към въпроса за лексикалната паронимия в съвременния български език. В: Помагало по българска лексикология. С., 1979.